

LUKÁCS LAJOS

KUNFY ADOLF ÉS AZ OLASZORSZÁGI MAGYAR LÉGIÓ

Az olaszországi magyar légió története kicsit mostoha gyereke volt a magyar történetírásnak. Ennek okai az 1867-es osztrák—magyar kiegyezést követően sok szempontból érthetőek. Kényes témának ítélték, hiszen a magyar légió félreérthetetlenül a hivatalos osztrák politikával éles ellentétben álló célokat vallott magáénak, a magyar emigráció katonai testületének számított, mely egy Ausztriával ellenséges viszonyban álló államnak, az éppen hogy egységesülő Itália hadügyminisztériumának irányítása alatt állt. A légió tagjairól egészen köztudott volt, hogy milyen nézeteket táplálnak, hogy esküdt ellenségei az abszolutista hatalomnak, hogy tudatosan készülnek egy nagyon is óhajtott leszámolásra. Pontosabban, tevékeny szerepet kívántak vállalni egy arra kedvező helyzet beálltakor a Magyarország felszabadításáért folytatandó harcban. Mindezzel magyarázható, hogy Bécsben a magyar légió tagjait ellenséges elemként tartották nyilván, akiknek tevékenységéről minél több és minél pontosabb értesüléseket kívántak szerezni. Hiszen jól tudták, hogy a légionisták vagy volt 48-as honvédekből kerültek ki, vagy az osztrák hadseregből dezertált egyénekből, vagy egyszerűen Itáliába szökött fiatalemberekből, akik tenni, cselekedni kívántak, akiknek többségét az itáliai szabadságmozgalmak lelkesítő eseményei, de különösképpen Garibaldi szicíliai partraszállása, majd jelentős győzelmei ébresztettek tettekre. Ha már az Itáliába irányuló szökéseknek nem is tudtak sikerrel gátat vetni, legalább az esetenként hazatérőkkel szemben igyekeztek érvényesíteni neheztelésüket, bosszúszomjukat.

A felelős magyar minisztérium megalakulása 1867-ben ugyan egy új korszak nyitányát jelentette, de korántsem vonta maga után a volt magyar légionistákkal szembeni bizalmatlanság megszüntetését és az esetenként megnyilvánuló megtorlások elejtését. Általában amnesztia érvényesült ugyan a hazatérő emigránsokkal kapcsolatban, de ebből még korántsem következett, hogy most már az új magyar belügyminisztérium és annak rendőrsége nem érezte volna elemi kötelességének, hogy körültekintően járjon el az emigrációból hazatértekkel összefüggésben, hogy a volt itáliai légionistákat kellő óvatossággal kezelje, lépéseiket figyelje, a hazai életbe történő beilleszkedésüket akarva-akaratlanul is megnehezítse. De mindezen túlmenően, a békésebb érával együtt járó közhangulat felülkerekedése, az új helyzethez történő alkalmazkodás, sőt a hatalom birtokosainak kedvébe járás, nem kis mértékben nehezítette a hazatérő magyar légionisták helyzetét, amit az egyébként is élesedő, egzisztenciális forrásokból táplálkozó küzdelem is nyomasztóvá tett.

Ha az elmúlt abszolutista évtizedek keserű fájdalommal teli éveiről szóló visszaemlékezések, memoárok megjelenése elé nem is emeltek különösebb gáta-

kat, de annak feltételei végképp hiányoztak, hogy összefüggő, nagyobb munka napvilágot lásson az olaszországi magyar légió működéséről. Akadtak ilyen irányú kísérletek, próbálkozások, szinte közvetlenül a kiegyezés után, de ennek kiadására vállalkozó kiadó annál kevésbé.¹ Jobbnak látták hallgatni e sok viszontagságon keresztül ment katonai alakulat történetéről, és egyébként is óvakodtak attól, hogy a légióba belépett — majd utóbb hazatért — egyének működését, névsorát nyilvánosság elé tárják. Kétségtelenül a téma túlságosan is „forrónak” ígérkezett, és olyan politikai-személyes ellentétek felszínre bukkonását is magában rejtette, melyet a békés korszakra berendezkedő felelős vezetők elkerülni kívántak. A dualizmus korának memoárirodalmát, történeti jellegű publicisztikai termését és történettudományi igényességgel fellépő feldolgozásait tekintetbe véve elmondható róluk, hogy sok mindent felszínre hoztak az 1848—49-es emigráció történetéből és benne az olaszországi magyar légióról is. Vegyes értékük ellenére mégis hasznos hozzájárulásnak tekinthetők a témakör további alaposabb, kritikai feldolgozásához.²

A légióra vonatkozó irodalom köréből többek között figyelmet érdemel Kunfy Adolf 1910-ben megjelent munkája: „Itáliában a magyar légiónál”. Szerzője előadásában személyes élményeire és gazdag forrásanyagra támaszkodik. Olyan valakiről van szó, aki több éven át aktív tagja volt az olaszországi magyar légiónak, annak tragédiákkal, válságokkal terhes történetét közvetlenül, közelről szemlélte és át is élte. A napi gondok és feladatok, ha el is vonták a szerző energiáját, figyelmét hazatérése után a témáról, de miután írásos és tárgyi emlékeit gondosan megőrizte, különös becsben tartotta, több évtizeddel az események után is képes volt azokat személyes tapasztalatainak emlékeivel feleleveníteni és írásba rögzíteni.

Nem lépett fel azzal az igényvel, hogy megírja a légió általános történetét, csupán vázlatot, irányt kívánt mutatni, megmenteni a jövő számára mindazt, amit megítélése szerint arra érdemesnek ítél.³ Szerényen, de magabiztos tájékozottsággal, a téma iránti alázattal és lelkesedéssel szölt a légió történetének egyes mozzanatairól és ami még figyelemre méltó: józan higgadsággal és kiváló elbeszélő készséggel, a magyar nyelv igényes használatával. Ennyit előljáróban el kellett mondani arról a tevékeny légionistáról, aki nemcsak harcosa volt, de egyben jeles krónikása is lett az olaszországi magyar légiónak. A jelzett erények teszik kötelességévé a magyar történetírásnak, hogy behatóbb elemzés tárgyává tegye Kunfy munkáját, feltárja erényeit és gyengéit, rámutasson használhatóságának, megbízhatóságának fokára, történeti forrásként is tekintetbe veendő értékeire és fogyatékoságaira.

Annak ellenére, hogy a szerző korántsem törekedett a légió történetének egészéről képet adni, az elszórt kisebb-nagyobb jelentőségű adatok vagy elbeszélő történeti adalékok mégsem tűnnek összefüggéstelen halmaznak, mert egy-egy szállal meghatározott periódus eseményeihez kapcsolódnak, vagy a szereplő egyének és a szerző személyes kapcsolatai motiválják azokat. Elég világosan kitűnik a munkából, hogy a szerző határvonalat húz a légió történetét tagoló egyes szakaszok közé, melyet vagy érvelő elemzéssel, vagy külön fejezet indítá-

1 Többek között utalhatunk Szűcs János őrnagynak, a légió törzskari tisztjének ez irányú erőfeszítéseire, melyek a kiadók ellenállásán megfeneklettek. Vö. *Radó Antal*: Adalékok az olaszországi magyar légió történetéhez. Háborús Felelősség. 1929.

2 A rendkívül változatos, eltérő színvonalú írások közül: *Hevessy Géza* légionista visszaemlékezései a Tarka Világ és Képes Regélő 1869. évfolyamában.; A brigantik elleni harc Dél-Olaszországban. Egy volt magyar légiónbeli tiszt naplójából. Honvéd, 1867.; *Abafi (Aigner) Lajos*: Az olaszországi magyar légió történetéhez. Hazánk, 1888—89.

3 Mint *Kunfy Adolf* megjegyzi: „Féljegyzeimnek késői közrebocsátását mentse ki és magyarázza az a törekvés, hogy olaszországi működésüknek akartam szerény emléket állítani. Az itáliai magyar légió története még nincs feldolgozva.” Itáliában a magyar légiónál. Budapest, 1910. 89. o. „Kossuth Lajos irataiban kevés hely jutott a légiónak, inkább politikai feladataival és vonatkozásaival foglalkozik, de részletekre nem igen terjed ki. Uo. 4. o.

sával jelez. Előadása voltaképpen az 1861—1864 közötti időszakra vonatkozik, vagyis arra a négy évre, amikor tevékeny szereplője volt a légiónak.

Nem hátrányára, hanem előnyére írandó, hogy az ezt megelőző és az ezt követő időszakokról meglehetősen röviden, összefoglalóan ír, éppen hogy jelezve a legkiemelkedőbb mozzanatokat. Így sikerült elkerülnie, hogy a légió történetének olyan szakaszairól is szölgjön, melyről közvetlen információja nem lehetett.

Amit e munkában a légió történetének 1861 előtti periódusáról megtudhatunk, inkább csak általánosságok, közismert eseményekre történő utalások, melyek csupán arra szolgálnak, hogy az olvasót a legszükségesebb előzményekről tájékoztassák.⁴ Hasonló értelemben fogható fel az a néhány záró oldal is, melylyel a szerző inkább csak felvillantja, mint tárgyalja a légió történetének befejező időszakát 1864 és 1867 között. Viszont felfogása teljesen kiegyensúlyozott és elfogadható az 1859-ben életre hívott, majd rövidesen feloszlott olaszországi magyar légió és a Garibaldi alatt 1860 júliusában Szicíliában megalakult magyar légio közötti eltérésekről és összefüggésekről. Ebből fakadóan a légio történetének első periódusát joggal helyezi 1860 júliusa és ugyanezen év utolsó hónapjai közé; Garibaldi hadseregének 1860 novemberében történt feloszlása után a magyar légio helyzete megváltozott és az olasz királyi hadsereg felügyelete alá tartozása messzireható következményeket vont maga után.⁵

Amikor a szóban forgó munka szerzője önkéntesként Nápolyba érkezett, 1861 januárjában, a légio történetének első, sok dicsőséggel, küzdelemmel, harcokkal teli időszaka már végképpen lezáródott. Mogyoródy Adolf alezredes helyébe, aki Garibaldi alatt kezdettől fogva a légio gyalogságának parancsnoka volt, néhány hétre gróf Teleki Sándor ezredes lépett. Őt követte Sréter Lajos ezredes, a dandárrá szervezett, a gyalogságot, huszárságot, tüzérséget és a hozzájuk csatolt főképpen svájciakból álló vadászegységet is keretébe foglaló légio főparancsnokaként. Egyidejűleg nevezték ki Vetter Antal altábornagyot a légio főfelügyelőjének.

Az 1860 novemberétől—decemberétől kezdődő új periódust, mely 1861 májusáig tartott, a szerző „Nola” néven jelöli. Utalva ezzel arra, hogy néhány héttel a nevezetes voltornói csata után, a légio t Nápoly szomszédságába, a Vezuvtól keletre fekvő Nolába helyezik. Nem vonatkozott ezen intézkedés Vetterre és táborkarára, mely továbbra is Nápolyban teljesített szolgálatot. A légionisták mindennapjaikról, nolai tartózkodásuk eseményeiről inkább nagy vonalakban volt tudomása a szerzőnek, személyes közvetlen élményei már kevésbé lehettek. Ugyanis rövidebb nolai tartózkodás után Nápolyba vezényelték Teleki Sándor ezredes mellé. Miután az olasz nyelvet meglehetősen jól beszélte, használható embernek bizonyult az olasz katonai és polgári hatóságokkal kapcsolatos ügyek intézésében. De mindennapos és alapvető feladata lett a légiohoz érkezett önkéntesek fogadása, a velük való első foglalkozás, ellátásuk és továbbszállításuk megszervezése.⁶ A szerző ebben a feladat körben működött nemcsak 1861-ben, de 1862-ben is, egészen a légio északra történő áthelyezéséig. Ezen fontos és nagy körülményt követelő feladatkörének ellátásából, nápolyi tartózkodásából is következett, hogy a légio belső válságának alakulásáról kialakított képe

4 Az olaszországi magyar légio történetének katonai vonatkozásokra szorítókozó első részletes feldolgozása egy olasz hadtörténetész, *Attilio Vigevano* nevéhez fűződik: *La legione ungherese in Italia (1859—1867)*. Roma, 1924.; Az emigráció történetével és benne a légio szerepével is *Koltay-Kastner Jenő* számos munkájában foglalkozott, többek között: *Il contributo ungherese nella guerra del 1859*. Firenze, 1934.; *A Kossuth-emigráció Olaszországban*. Budapest, 1960.; *Lukács Lajos: Garibaldi e l'emigrazione ungherese 1860—1862*. Modena, 1965.; *Uő: La storiografia dell'emigrazione ungherese in Italia*. (Bollettino della Domus Mazziniana. 1973. N. 1.).

5 A légio ezen első szakasza történetéhez lásd: *Lukács L.*: Garibaldi magyar önkéntesei és Kossuth 1860—61-ben. Budapest, 1962. 78. és köv. o.

6 *Kunfy: i. m. 11. o.*

eléggé egysíkú. Jócskán tudott, hallott arról a fokozódó ellentétről, mely az idők folyamán Sréter és Vetter, valamint a köréjük csoportosuló tisztek között kialakult, de a Vetter köréből származó információk alapján úgy vélte, a főfelügyelő helyzetét jobbra alaptalan intrikák rendítették meg. Szinte egyáltalában nem tudhatunk meg részleteket arról, hogy miképpen intézte a légió ügyeit Sréter Nolában és hogyan hatottak rá és a tisztikarra a főfelügyelőségtől, Nápolyból érkezett, aprólékos, részletekre is kiterjedő rendeletek, melyek nagy mértékben korlátozták a dandárparancsnok működési lehetőségeit és alkalmasak voltak nemcsak Sréter és Figyelmessy — a huszárság parancsnoka —, de a légió tisztikara többsége ellenérzéseivel kiváltására is. A légió kettős vezetéséből fakadó elmentmondások végül is súlyos ellentétekhez, belső válsághoz és kirívó konfliktusokhoz vezettek.

A Torinóba küldött panaszos levelek korántsem csupán Zsulavszky Lászlótól — Kossuth unokaöccsétől — származtak, mint ezt a szerző feltételezi, hanem a légió számos felelős tisztségviselőjétől, akik elégedetlenségüket juttatták kifejezésre a tarthatatlan állapotok miatt.⁷ Az ugyan kétségtelenül megfelel a tényeknek, hogy a légióban mutakkozó bajok kivizsgálására a felettes katonai szervek és Kossuth, valamint Klapka jóváhagyásával Türr István altábornagy kapott megbízást 1861 májusában, de ennek kihatása korántsem korlátozódott csupán Sréter és Figyelmessy és több más tiszt elleni megtorlásra, hanem maga után vonta Vetter Antal leváltását is a főfelügyelőségi posztjából. Az utóbbi annyira kompromittálta magát az események során, hogy utóbb Kossuth is megvonta tőle bizalmát, ámbár a kialakult események nem egyszerűen a főfelügyelő kissé merev magatartásából fakadtak, hanem abból a tarthatatlan helyzetből, ami a viszonylag kis légió fölé helyezett kettős vezetésből fakadt.⁸ Továbbá kifejezésre jutott az eseményekben az az ellentmondás, ami a légió jobbra garibaldista érzelmeiből és az olasz királyi hadsereg irányító direktíváiból következett. Ezen alapvető tendenciákat a személyi ellentétek csak motíválták. Az 1861 április—májusi válság világos bizonyítékait szolgáltatotta annak, hogy Garibaldi egykori magyar légiójának az olasz monarchia szolgálatába történő állítása, vagyis az úgynevezett piemontizáció politikájának e vonatkozásokban is kifejezésre jutó tendenciája súlyos bajok előidézője lett és a Türr által alkalmazott megtorlások aligha vezethettek tartós rendezéshez.⁹

Részletesebb információkkal a szerző a légió történetének legaktívabb, de egyben talán legkritikusabb időszakáról szolgál. „Nocera” címet adta annak a fejezetnek, amely 1861 májusától 1862 augusztusáig terjedő periódusra vonatkozik, amikor is a légió főparancsnoksága már Nocera helységben székelt, a Vezuvtól délkeletre, a Nápolyból Salernóba vezető út mentén. Ez volt az az időszak, amikor az olasz parancsnokság korlátlanul bevetette a magyar légiót a brigantaggio elleni véres és kockázatos küzdelembe. Akadtak hónapok, amikor Nocerában a légiónak csak töredék része maradt, míg a többiek szerinte Dél-Olaszországban, hol a messzi Basilicata tartományban, hol Amalfi és környékén teljesítettek szolgálatot.

A vegyes eredményekkel, kétes dicsőséggel, de súlyos megpróbáltatásokkal és

⁷ Sréter Lajos Kossuth Lajosnak, Nola, 1861. február 11. Országos Levéltár (a továbbiakban — OL) Kossuth-gyűjtemény. II. S. 2. — 60. sz.; Mogyoródy Adolf Kossuthnak, Miláno, 1861. február 2. (Uo. 66. sz.); Figyelmessy Fülöp Kossuthnak, Nola, 1861. április 18. (Uo. 88. sz.); Zsulavszky László Kossuthnak, Torino, 1861. április 23. (Uo. 94. sz.).

⁸ Vetter leváltásához lásd: Kossuth Vetternek, London, 1861. március 20. (Abafi: Az olaszországi légió történetéhez. I. m. V. k. 215. és köv. o.); Vetter Kossuthnak, Nápoly, 1861. március 28. (Uo. 217. és köv. o.); Kossuth Vetternek, London, 1861. április 4. (Uo. 219. és köv. o.).

⁹ A légió átszervezésére vonatkozó instrukciókról: Kossuth Türrnek, London, 1861. május 2. és 6. (OL Türr-iratok. 1636. sz.); Kossuth felhívása a légiónak, London, 1861. május 2. (Uo. 41., 42., sz.); Vö. Kossuth Lajos: Irataim az emigrációból. I—III. k. Budapest, 1880—82., valamint az ezt követő kettő Kossuth Lajos iratai címen. IV—XIII. k. (Szerk.: Helyi Ignác, Kossuth Ferenc.) Budapest, 1894—1911. (A továbbiakban — Kossuth: Irataim.) III. k. 604—605. o.

áldozatokkal járó küzdelem érthetően mély elkeseredettséget és tettekig eljutó elégedetlenséget váltott ki a nemesebb célokért szolgálatba lépett önkéntesek körében. A szerző több nevezetes mozzanatát említi a brigantik elleni küzdelemnek és lényegét tekintve helyesen. Így a Montefalcione és Montemiletto közelében lefolyt harcokat, Crocco és bandájának sikeres szétverését a légionisták által.¹⁰ Kirívó esetként említi „M. Gyula” esetét, aki több társával a brigantikhoz pártolt, de utóbb Nápolyban valamennyiüket elfogták és olasz hadbíróóság elé állították. Ez esetben az M. kezdőbetű Mayerffy Gyula személyét fedi, aki megelőzően az osztrák hadseregben főhadnagyként szolgált, utóbb onnan megszökött és a légióhoz csatlakozott. Elfogatását a szerző személyes tetteként adja elő, ámbar abban Vavrek János százados is közvetlenül részt vett.¹¹

A szerző alapjában véve helyesen mutat rá Garibaldi 1862. évi ismételt szicíliai fellépése erőteljes hatására a magyar légionistákra és annak összefüggésére a légióban bekövetkezett lázadással. Viszont, ha az meg is felel a tényeknek, hogy a hónapokig portyázásra kivezényelt légionisták több tisztjüket önkényesen leváltották, több százan megtagadták a további szolgálatot is, az azonban már messzemenően túlzásnak tekinthető, mintha a légionisták közül mintegy háromszázan átszöktek volna Garibaldihoz. Nem kétséges, hogy a szándék megvolt és kedvező helyzetben talán még nagyobb mértékű csatlakozás következett volna be, de mindegyre az események menete mégsem adott lehetőséget. Garibaldi újabb dél-olaszországi fellépése során a magyarok közül Frigyesy Gusztáv játszott vezető szerepet, aki viszont nem volt előzőleg tagja a magyar légiónak és a mellette felbukkanó magyarok száma legfeljebb 20 körül mozgott, azok többsége is az Acqui tiszti telepről jutott el Garibaldihoz.¹² Abban viszont a szerzőnek tökéletesen igaza van, hogy Garibaldi és a vele tartó csekély számú magyar végső soron számított a magyar légionisták esetleges közreműködésére és erre utalnak azok a dokumentumok is, melyek a szóban forgó munkában találhatóak az aspromonti eseményeket megelőző hetek viharos napjait idézve.¹³

A szerző munkájának talán legértékesebb történeti forrásanyagaként tekinthető az a névsor, mely az olaszországi magyar légióhoz érkezett önkéntesek nevét tartalmazza az 1861 áprilisa és 1862 augusztusa közötti időszakra vonatkozóan. A szerző, akinek közvetlen feladata volt Nápolyban az oda érkezett önkéntesek fogadása, lehetőséget nyert arra, hogy listába vegye az önkénteseket, feljegyezze leglényegesebb személyi adataikat, születési helyüket, lakhelyüket, foglalkozásukat, megelőző katonai múltjukra vonatkozó adatokat, valamint még azt is, hogy mily módon és mikor érkeztek a légióhoz. Ámbar a szerző munkájában a névsorral egyidejűleg nem tette közzé a személyekre vonatkozólag rendelkezésre álló valamennyi adatot, de ami végül is nyomtatásban megjelent, az lényeges forrásnak tekinthető a légió tagjai társadalmi és nemzetiségi hovatartozásának megismeréséhez és egyéb fontos vonatkozásokban.¹⁴

A kérdés, amire feltétlenül választ kell adnunk, hogy a kiadott névsor voltaképpen hogyan is viszonylik a magyar légió tényleges létszámához? Ennek a kérdésnek a vizsgálata és az erre adandó válasz határozhatja ugyanis meg, hogy az önkéntesnévsor milyen vonatkozásban használható fel a légió történetének feltárásához. Ebből a szempontból voltaképpen másodlagos tényezőknek tekinthetők olyan észrevételek, hogy a névsor alapjául szolgáló egykorú listán található nevek egy részét sajnálatosan hibásan olvasták vissza és így adták közzé

10 Vö. *Vigevano: La legione ungherese in Italia*. I. m. 108. és köv. o.

11 *Kunfy*: i. m. 24—25. o.; Vö. *Lukács L.*: Egy év az olaszországi magyar légió történetéből. (Hadtörténelmi Közlemények. 1977. 2. sz.)

12 *Lukács L.*: Aspromonte és a magyar emigráció 1862-ben. (Századok. 1963. 1. sz.)

13 *Kunfy*: i. m. 25—28. o.

14 Uo. 32—52. o.

nyomtatásban. Ez a hiba viszont alapos és körültekintő összehasonlító munkával korrigálható és pótolható az az adatok is, melyek az eredeti felvételi listán még szerepeltek.¹⁵ Így korántsem közömbös az a dátum, hogy az egyes személyek mikor érkeztek a légióhoz, ezen adat viszont a kiadott munkában nem szerepel.

Utalnunk szükséges arra is, hogy a névsor a 830-as számmal záródik, de ebből 114 személy neve hiányzik, akik 1861 áprilisában egy csoportban érkeztek Törökországból a légióhoz.¹⁶ Így a szerző csak 716 légionista nevét közli, némileg kevesebbet, mint ahogy az eredeti felvételen szerepelt.

Mindezen korlátozottságok, hiányosságok, töredékeségek ellenére figyelemre méltó forrásról van szó, mely kellő kritikával jól hasznosítható a légió történetének rekonstruálásához. A szerző a névsort 1861. április 2-től 1862. augusztus 10-ig vezette, mely idő alatt a légióhoz érkezett önkéntesek száma meghaladta a 800 főt. Ezen hitelesnek tekinthető adatot egybevetve a légió teljes létszámának adataival, figyelemre méltó következtetésekhez juthatunk. Ugyanis az olaszországi magyar légió létszáma 1861. január 4-től 438 főről 1862. május 13-ig 1148 főre emelkedett, majd ugyanezen év augusztusára 800 főre apadt.¹⁷ Az is megállapítható, hogy amikor a szerző az újonnan érkezett önkéntesek listáját vezetni kezdte, a légió létszáma 700 fő körül mozgott. Amennyiben a légió 1861. áprilisi létszáma nem változott volna, tehát a kilépésekkel, szökésekkel és egyéb módon nem csökkent volna, akkor létszáma 1862. augusztusáig elérhette volna az 1500 főt. De a mindennapok valóságában egy állandóan növekedő folyamatról szó sem volt. A légió sorait megtizedelték a brigantikkkal folytatott küzdelmek, betegségek, halálozások, szökések, a hadbíróságok ítéletei, valamint a tényleges kilépések. A szóban forgó több mint egy éves időszak alatt a légió *tényleges létszáma* így tényleges változásokon nem ment át, amiből viszont még korántsem következik, hogy tagjai ugyanazok maradtak volna. A légió története a folytonos változás, fluktuáció, a gyarapodás és a csökkenés, az állandó mozgás története. Mindebből viszont egyenesen következik, hogy a szerző által közzétett névsor a légióban 1862. augusztusáig szolgálatot teljesítetteknek nagyjából csak a felét tartalmazza, vagy még kevesebbet.

Azok az önkéntesek, akik 1861. áprilisa és 1862. augusztusa között érkeztek a légióhoz, még a szóban forgó időszakot tekintve sem tekinthetők olyanoknak, mint akik az adott periódust végigszolgálták. Akadtak, akik néhány hétig, akadtak, akik néhány hónapig szolgáltak és számosan távoztak az 1862. május—augusztus közötti válságos időszakban. A pontos részletekre csak a személyekig lemenő vizsgálat deríthetne fényt. Ez esetben lehetne csak megállapítani azt is, hogy az önkéntesek névsorában szereplők közül végül is kik kerültek át az 1862. augusztus—novemberi periódus után az átszervezett, újjáalakított, Földváry Károly ezredes vezetése alatt álló légióhoz.

Ezen utóbbi kérdésre választ a szerző csak a tisztikar vonatkozásában nyújt, ugyanis az „Alessandria” címet viselő fejezetének elején közli azoknak a tiszteknek a névsorát, akik az újjászervezett légióhoz beosztást nyertek.¹⁸ Egyébként a légió alessandriai tartózkodása idejének részleteiről igen szűkszavúan szól. Pedig a légió történetének igen kényes és fájdalmas eseményei zajlottak le az alatt a néhány hónap alatt, amíg az észak-olaszországi alessandriai erőd-

15 A légióhoz 1861. április 2. és november 26-a között érkezett önkéntesek névlajstroma, továbbá az „Önkéntesek felvételi könyve”, mely az 1861. november 27-től 1862. augusztus 10-ig érkezettek névsorát adja: *Hadtörténelmi Levéltár* (a továbbiakban — HL) Az olaszországi magyar légió iratai 1860—1862. 229/19/ 1—2. sz.

16 OL Kossuth-gyűjtemény. II. S. 2. 85/b. sz.

17 A magyar légió létszáma 1861. január 4-én 438 fő volt. (OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2. 57. sz.), 1861. február 15-én 525 fő (Uo. 70. sz.), 1862. május 13-án a létszám 1148 fő. (Uo. 393/c. sz.).

18 *Kunfy.* i. m. 53—54. o.

ben tartózkodtak. A szerző ugyan említést tesz egy négytagú tiszti bizottságról, mely gróf Bethlen Gergely tábornok elnöke mellett ülésezett azon célból, hogy a légiónál még „Nocerában elkövetett kihágások tárgyában” eljárjon, de a részletekről e vonatkozásokban is hallgat. Ami történt, az nem volt más, mint fegyelmi tárgyalások hosszú sora, a légio tagjainak személyenkénti felülvizsgálata, annak kiderítése végett, hogy kik és miképpen reagáltak az eseményekre 1862 nyarán, kik vállaltak szolidaritást Garibaldi mozgalomával, kik fordultak szembe a légio vezetésével.¹⁹

A vizsgálat szigorú és könyörtelen volt az akkor döntő részben már lefegyverzett és lényegében az alessandriai várban őrizet alatt álló légionistákkal szemben. A végső következmények ott tükröződtek az átszervezett légio létszámában is, mely az 1862. augusztusi állapothoz képest jelentős csökkenést mutatott. A Nápolyból elszállított kereken 800 főnyi légio az átszervezés során létszámának közel $\frac{1}{4}$ részét veszítette el.²⁰ Számosan a vizsgálatokat be sem várva jelentették be végleges kilépési szándékukat, de ez helyzetükön mit sem javított, ugyanis az olasz hatóságok a kilépett légionistákat a legkülönbözőbb piemonti városokba internálták és egyébként is, a katonai vizsgálatok végleges befejezéséig, a négytagú tiszti bizottság rendelkezésére kellett állniuk. A megtorlások számos formában jutottak kifejezésre. Sokakat kizártak a légio soraiból, másokat hadbíróság elé utaltak, vagy egyéb módon torolták meg elégedetlenségük kifejezésre juttatását. Így elmondható, hogy a dél-olaszországi válság, majd az alessandriai vizsgálatok a magyar légiot alaposan megrostálták, igen sokan elhagyták Itáliát, nagyobb részben hazatérve, kisebb részben Törökországba távozva, míg akik visszamaradtak, ha a légio állományába nem kerülhettek, akkor internáltattak, kitéve a nyomor és nélkülözés csapásainak.²¹

Annai a munkából is kiderül, hogy annak szerzője ezt a kálváriát elkerülte. Ugyan a vizsgálatok során őt is beidézték, de elsősorban azért, hogy további részleteket tudjanak meg azokkal a légionistákkal kapcsolatban, akik átpártoltak a brigantikhoz, majd pedig Nápolyban elfogattak. A szerzőt 1862 novemberében a légio hadbíróságához osztották be, Pap János százados mellé, és azt a feladatot kapta, hogy a hadügyminisztériumhoz felterjesztendő jegyzőkönyveket és ítéleteket olasz nyelvre lefordítsa. Rövidesen a huszárokkal együtt Alessandriából átkerült a Milánó és Torinó között fekvő Vercelli városába, majd 1863 elején tovább vonultak Vogherába. Mindebből világosan látszik, hogy a szerző ellen a katonai vizsgáló bizottság panaszt nem emelt és olasz tudását ismételtelen hasznosítva, bizalmas beosztásba került.

A légio történetének ezen szakaszára vonatkozólag a szerző közzétesz egy figyelemre méltó dokumentumot: Kossuth Lajos Torinóban, 1862. december 23-án kelt átiratát Földváry Károly ezredeshez, a magyar légio parancsnokához.²² A mindaddig publikálatlan irat különösebb kommentálás nélküli közreadása annak látszatát keltheti, mintha Kossuth és a magyar légio kapcsolata az adott időpontban teljesen zavartalan és harmonikus lett volna, mintha Kossuth és Földváry között biztosítva lettek volna valamiféle hagyományos rutinos jó kapcsolat feltételei. Viszont a valóságos helyzet ennél jóval bonyolultabb volt. Ugyanis éppen az 1862. évi nagy válság, a légio lefegyverzése, átszervezése, az új légio parancsnokok kinevezése körüli ügyek alakulása távolról sem zajlott le

19 Türr a légio újjászervezésének alapelveiről, Alessandria, 1862. október 30. (OL Türr-iratok. 83. sz.); Gróf Bethlen Gergely Kossuthnak, Alessandria, 1862. augusztus 20. (OL Kossuth-gyűjtemény. II. S. 2. — 470. sz.)

20 A légio létszáma 1863 márciusában 630 fő körül mozgott. (OL Kossuth-gyűjtemény II. S. 2. — 393/c, 503/b, 500/c. sz.)

21 Légionisták nyilatkozata a minisztériumhoz, 1862. december 23. (OL Kossuth-gyűjtemény. II. S. 2. — 478. sz.); Vö. *Hevessy*: Egy emigráns naplója. I. m. XII. rész.

22 *Könyv*: i. m. 55—59. o.

fokozott ellentmondások jelentkezése nélkül a magyar emigráció elismert politikai és katonai irányítói között.

Ihász Dániel ezredes visszavonulása a légió parancsnokságától, majd leváltása, nem állt éppen összhangban Kossuth Lajos elképzeléseivel. Erőtéljes kérése, hogy a távozó Ihászt — szolgálatai jutalmául — tábornokká nevezzék ki, nem találkozott az olasz kormány egyértelmű támogatásával. Feltehető, hogy hasonlóképpen ítélte meg az ügyet Türr, Klapka és még többen a vezető magyar tisztek közül. Annyi bizonyos, hogy Kossuth éppen 1862 őszén elfordulni látzott a légió ügyeitől, bizonyos fajta csömör, elkeseredés lett úrrá rajta a légió fölbomlásához vezető események, majd az azt követő fejlemények miatt. A légió átszervezésének szükségességével, az olasz kormány kivánalmaival is összhangban álló légió kialakításával ugyan egyetértett, de tapasztalnia kellett, hogy az illetékes olasz és magyar katonai vezetők az átszervezés folyamatából kirekesztik.²³

Türr István tábornok szinte teljhatalmat kapott e vonatkozásban az olasz hadügyminisztériumtól és döntő szava volt abban a tekintetben is, hogy Ihász Dánielt a légió főparancsnokságában Telkessy József ezredes követte — amivel Kossuth nem értett egyet — és Türr támogatásával került 1862. november 26-án a légió élére Földváry Károly ezredes is. Az utóbbit bizalmas kapcsolatok fűzték Türrhöz, Klapkához és több emigránshoz, akik távolról sem sorolhatók Kossuth közvetlen munkatársai sorába.²⁴ Kossuthnak Földváryhoz intézett említett levele válasz volt az utóbbi Kossuthhoz intézett 1862. december 12-én kelt bemutatkozó levelére. Földváryban két erő mozgott, amikor ennek megírására elhatározta magát. Egyrésztől független állásban kívánt maradni a légió élén, felettesként az olasz hadügyminisztériumot ismerve el, elhárítva az emigráns vezetés beavatkozásait a légió ügyeibe, de ugyanakkor belátta annak szükségességét is, hogy az átszervezett légió fegyelmének megszilárdításához, a maga tekintélyének minél csorbítatlanabb biztosításához aligha nélkülözheti Kossuth tekintélyének igénybevételét.²⁵ Kossuth, a Földváry-levél hatására, ha nem is adta fel fenntartásait a légióval kapcsolatban, mégis igyekezett túltenni magát jelzett sérelmein és olyan levelet intézett az új légióparancsnokhoz, hogy azt Földváry a légionisták előtt, szinte kiáltványként, bátran felolvastathatta, mert alkalmasnak tűnt elképzeléseinek alátámasztására.

Ha joggal szoltunk arról, hogy a szerző kissé szűkszavúan intézte el az Alessandriában lejátszódott eseményeket, mindezt még inkább elmondhatjuk az „Ancona” címet viselő fejezetéről, mely inkább csak érzékelteti, mint összefoglalja a magyar légió történetének ezen terjedelmesebb szakaszát. Miatán 1863 tavaszán az olasz hadügyminisztérium elhatározta a magyar légió áttelepítését az Adriai-tenger mellékre, a légió valamennyi egysége ide került. Míg a légió parancsnokságát és honvédszázlóját Ancona városában, addig a huszárságot Senigalliában, a vadászszázlóját Jesiben helyezték el. Ebben a körzetben a magyar légió kereken két évet töltött, de a szerző munkájából ennek részletei hiányoznak. Erre magyarázatot részben az szolgáltat, hogy az író a légiónál csak 1864 tavaszáig szolgált és az anconai időszak egészéről nem is állott módja közvetlen tapasztalatokat szerezni. Nem olvashatunk továbbá a munkában részleteket a magyar légió történetével erőteljes kapcsolatban állott Acqui tiszti telep történetéről és az annak feloszlata után 1862 októberében Cuneóban szervezett tiszti század működéséről sem. Ez utóbbiak hiánya viszont azzal indokol-

²³ Kossuth Türrnek, Lausanne, 1862. augusztus 21. (OL Türr-iratok. 1636. sz.).

²⁴ Vö. Földváry Türrnek, Alessandria, 1862. december 12. (OL Türr-iratok. 89. sz.); december 15. (Uo. 92. sz.); december 18. (Uo. 95. sz.); december 20. (Uo. 1475. sz.).

²⁵ Földváry Kossuthnak, Alessandria, 1862. december 12. (OL Kossuth-gyűjtemény. II. S. 2.—476. sz.).

ható, hogy a szerző mindvégig a légióban működött és a két tisztii telep — egyébként is bonyolult és súlyos válságokkal terhes — történetének taglalásába nem kívánt belebonyolódni.

A jelzett hiányosságokért részben kárpótlást nyújt „*A légió és emigráció néhány egyéniségéről*” című fejezetével, mely ugyan nélkülözi a rendszeresebb történeti kifejtést, de gazdag tapasztalatok, közvetlen személyes benyomások gyümölcse és ami döntő, jellemzései találóak, kevés szóval is sokat mondók, általában nem mondanak ellent a feltárt történeti tényeknek.²⁶

A szerző szellemesen, enyhe iróniától talán nem is mentesen, de mindig baráti együttérzéssel emlékezik meg emigráns társairól, ifjú életének, itáliai emlékeinek, kalandjainak és küzdelmeinek részeseiről. Ha az általa említett személyek emigrációban betöltött működése, befolyása, politikai elhelyezkedése nem is egyenlő mértékű, ha a nagyon is változatos jellemű és alkatú személyek, eltérő politikai, emigráns pályát befutó egyének egy csokorba fűzése talán erőltetettnek is hat, a szerző írói módszerét mégis indokolja, hogy a leltárba vétel módját személyes ismeretségeire, közvetlen élményeire alapozta, ámbár ettől időnként eltér. Természetesen a szerző megjegyzéseinek, észrevételeinek történeti súlya korántsem egyforma, ám előadásának érdekessége és változatossága kétségtelen. Így többek között elgondolkodtató a Türr Istvánról szóló glosszája, akinek emigráns éveiben élesebb határvonalat húz az 50-es és a 60-as évek köze. Míg az előzőt igen szegényesnek, nyomorúságosnak, az utóbbit karrierje, hírneve, dicsősége kirobbanó sikereként jelzi. Pulszky Ferencet kiváló tudósként, több előkelő angol lap tudósítójaként és aktív szabadkőművesként említi. Abban viszont téved, hogy Teleki László drezdai elfogatása után Pulszky a Magyar Nemzeti Igazgatóság tagja lett volna. Nemeskéri Kiss Miklósról megjegyzi, hogy „szerencsését nejjének, egy dúsgazdag francia grófnőnek köszönhette” és kiváló kapcsolatokkal rendelkezett a napóleoni udvarnál, ami meg is felelt a tényeknek. Bethlen Gergely gróf tábornokról — a piacenzai huszárok parancsnokáról — feljegyzi, hogy kiváló lovas hírében állott, aki egyszer a Pó vizén átúszott a ló hátán fekve, majd máskor Torinóban a király előtt elvonulva és tisztelegve, lovával térdre ereszkedett. E szerénynek tűnő érdekes epizódok viszont erőteljesen tükrözik Bethlen gróf itáliai karrierjének valóságos természetét és lényegét is. Ihász Dániel ezredes jószágos, békeszerető férfiúként ábrázolja, aki „Inkább táblabírói temperamentummal bírt”. Teleki Sándor gróftól inkább bohémnak, mint katonának mondja. Szól az utóbbi jó kapcsolatairól Garibaldihoz és az idősebb Dumas-hoz, a neves regényíróhoz. Többek között a szerző elbeszélése nyomán terjedt el az a rosszindulatú szóbeszéd, hogy Teleki Sándor azért vonult vissza Elba szigetére, mert oda a postahajó csak hetenként egyszer közlekedett, és így a hitelezők nem zaklathatták annyira. Említést tesz Dunyov István ezredesről, Garibaldi 1860-as felszabadító hadjáratának kiemelkedő alakjáról, aki fél lábát vesztette el a voltturnói csatában szerzett sebesülése következtében. Az utóbbi egy ideig Nápolyban lakott és a szerző gyakran felkereste. Óvári Lipótot mint Vetter altábornagy segédtsíztjét ismerte meg, aki Nápolyban házasodott, egy olasz szenátor hűgát vette el feleségül. A légió tagjairól, emigráns társairól előadottak ugyan meglehetősen esetlegesek, kiragadott példákra szorítkoznak, de egyéb történeti forrásokkal egybevetve, kiegészítve, hasznos útbaigazításul is szolgálhatnak.

A szerző munkájának záró fejezete, a „*Néhány szó a magam dolgairól*”, sok mindent elárul ugyan a légióhoz kerülésének körülményeiről, az ott teljesített szolgálatának természetéről, ennek ellenére számos jogosan felmerülő kérdésre

²⁶ Kunfy: i. m. 64. és köv. o.

mégsem ad megnyugtató választ, sőt szinte kiváltja az olvasóból a további érdeklődést, a válaszkeresés igényét a homályban maradt problémákra.

A történetírás számára a szerző által előadottak már azért is kiegészítésre vártak, mert ha előadása zömmel hitelesnek tekinthető is, személyes részvétele a légióban, egykorú dokumentumokkal, történeti forrásokkal napjainkig nem volt igazolható. Olyan ellentmondással kerültünk szembe, melynek feloldása nélkül a munka forrásértékének megnyugtató elbírálása aligha történhetett volna meg.

A legmeglepőbb észrevétel a szerző személyével kapcsolatban az volt, hogy a legszorgosabb kutatás sem bizonyította, hogy Kunfy Adolf nevezetű személy a légióban létezett volna. A rendelkezésre álló olaszországi és hazai források egyáltalán nem tudnak ilyen nevezetű személyről a légióban, így óhatatlanul felmerült az a lehetőség, hogy a szerző vagy a légióban használt álnevet, vagy utóbb munkáját jelentette meg más néven, mint ahogy az olaszországi magyar légióban szolgált. Ezekre a kérdésekre feltétlenül választ kívántam kapni és a további kutatások során a szerző által előadott, a személyére vonatkozó közléseket vettem kiindulópontul, egybevetve azokat a légió működésére vonatkozó történeti forrásokkal. Annyi kiderült a szerző előadásából, hogy Magyarországot 1860-ban hagyta el. Először Triesztbe utazott, ahol egy hónapnál tovább időzött, baráti kapcsolatokat teremtve olaszokkal, majd értesülve Garibaldi diadalmas szicíliai hadjáratáról és arról, hogy ott magyar légió alakult, elhatározta, hogy tovább utazik Itáliába és beáll a légióba. Triesztből hajón Anconába, onnan Milánóba ment, mindenütt támogatókat és ajánlóleveleket szerezve, majd Nápolyba utazott. Innen került a közeli Nolába, ahol érkezése idején a légió tartózkodott, ahol annak parancsnoksága székelt. Az is kiderült előadásából, hogy megérkezése idején Sréter ezredes volt a légió dandárparancsnoka, akinek estélyére meghívást is kapott.²⁷ Ezen utóbbi jelentéktelennek tűnő mozzanat a szerző személyének felderítése szempontjából egyáltalán nem mellőzhető adat. Elbeszéléséből ugyanis világosan kiderül, hogy megérkezésekor a légió már Nolában állomásozik és együtt tartózkodik a légióval Sréter ezredes is. Mi következik mindebből? Az, hogy a szerző légióhoz érkezésének időpontja meglehetősen pontossággal behatárolható, mégpedig 1861 elejére.

Ugyanis Sréter Lajos ezredes, akit 1860. november 28-án bízott meg a légió vezetésével Luigi Farini királyi helytartó, 1861. január 24-ig Nápolyban tartózkodott, ámbár a légió már Nolában volt.²⁸ Sréter átkerülése Nolába a legszorosabb összefüggésben állt Vetter Antal altábornagynak a légió főfelügyelőjévé történt 1860. december 20-i kinevezésével. Sréter áthelyezésére ugyanis Vetter adott parancsot, hangsúlyozva annak fontosságát, hogy a légióparancsnok tartózkodjon Nolában a légiónál, míg a főfelügyelőség továbbra is Nápolyban maradt.²⁹ Amikor a szerző Nolába érkezett, már Sréter is Nolában tartózkodott, így feltehetően 1861 januárjában kerülhetett a szerző a magyar légióhoz. Ez volt a feltevésem, ez szolgált további alapul a személye felderítésére vonatkozó kutatásnak. Következő lépésként annak kinyomozását láttam szükségesnek, hogy megállapítsam, kik is érkeztek önkéntesként ebben az időszakban a légióhoz, kinek a személyi adatai hasonlítanak, illetve közelítenek leginkább a szerző személyi adataihoz. Annyit a kiadott munkából már meg lehetett állapítani, hogy Somogy megyei, kaposvári illetőségű és — amennyiben álnevet használt — az csak a vezetéknévre vonatkozott, keresztnéve változatlanul megmaradt. Ezen csekély ismeretanyagból kiindulva, a légió anyakönyveit tanulmányozva jutot-

27 Uo. 72. és köv. o.

28 Sréter Lajos Kossuthnak, Nola, 1861. február 11. (OL Kossuth-gyűjtemény. II. S. 2.—67. sz.)

29 Vetter Antal utasítása, Nápoly, 1861. január 22. (Uo. 61. o.).

tam tovább egy lépéssel. Ugyanis a légióhoz 1861 januárjában érkezettek között feltűnt egy Balatony Adolf nevezetű légionista, akinek személyi adatai nagyon is emlékeztetni engedtek a szerző személyi vonatkozásaira és ami még feltűnő volt, az álnév kifejezetten utalt illetőségi helyének szűkebb körzetére, a Balaton vidékére.

Elképzelhetőnek tartottam, hogy bizonyos meggondolások alapján ez az önkéntes, lakhelyére emlékeztető álnvet vett fel, ami egyáltalában nem is ritka jelenség a vezetéknev választásának gazdag és változatos történetében. Feltévésem logikusnak látszott és ezen a nyomon kíséreltem meg a továbbhaladást.

A magyar légió anyakönyvi bejegyzései szerint Balatony Adolf önkéntes 1861. január 3-án került a légióhoz. Somogy megyei, kaposvári illetőségű. 1838. december 19-én született a Veszprém megyei enyingi járáshoz tartozó „Bál Kajár” községben — ami Balatonfőkajárral azonosítható.³⁰ A légiónál betöltött katonai pályafutására vonatkozó meglehetősen szűkszavú feljegyzések szerint a nevezettet a huszárság második osztályához osztották be, de feladatkörét a légió parancsnokának rendelkezése szerint kellett ellátnia. 1861. június 23-án nyerte el a szakaszvezetői rendfokozatot, majd 1862. március 20-án számvevő törzsőrmesterré nevezték ki. Ezt követően 1863. június 1-ével ugyanezen szolgálatban főtörzsőrmesterré lépett elő. A nevezett itáliai katonai pályafutását rögzítő hivatalos adatok szerint 1864. április 25-én 48 órás eltávozási engedélyt kapott, de a légióhoz már nem tért vissza. Ezért őt távollétében az anconai hadbíróóság 1865. április 25-én kelt ítéletében egy évi börtönnel sújtotta.³¹ Ezen tényt az anconai hadbíróóság anyaga teljes mértékben alátámasztotta, melynek tanulmányozása arra is fényt vet, hogy az adott időpontban a légionisták elégedetlensége fokozódott és a dezertálások szinte mindennaposakká váltak.³²

Ami az olaszországi forrásokból kideríthető volt Balatony Adolf légionista katonai pályafutására vonatkozólag, sok tekintetben emlékeztetni látszott a Kunfy Adolf munkájában előadottakra. Így utalhatunk olyan vonatkozású adatokra, melyek a szerző légióhoz történő érkezési idejére, szolgálati beosztására vonatkoztak. Kunfy nem szól részletesebben a légióból történt végleges távozásáról, csak előadásából lehet kikövetkeztetni, hogy erre 1864-ben került sor, ami egyezik Balatony légionista jelzett dezertálásának idejével. Annak ellenére, hogy az egyezőnek tűnő adatokból következtetni lehetett a Balatony—Kunfy név mögött rejtőző személyazonosságra, a kérdésre végleges választ csak az osztrák levéltári források adhattak. Bécsben ugyanis gondosan nyilvántartottak minden Olaszországból hazatért emigránst, volt légionistát, így egészen kézenfekvőnek látszott, hogy ezen a szoros szűrőn aligha lehetett észrevétlenül átbújni és a rendőri szervek figyelmét valószínűleg nem kerülte el Kunfy Adolf hazatérése sem. Az osztrák belügyminisztérium tárgyba vágó anyagai — az olaszországi magyar légióhoz szolgáltak névsora, a hazatérők listái és egyéb információs anyagok — viszont az olasz forrásokhoz hasonlóan egyáltalában nem tudnak Kunfy Adolf nevezetű magyar légionistáról; sem annak kinti működéséről, sem hazatéréséről.³³ Viszont annál sokrétűbben és gazdagabban szól az Informationsbüro anyaga Balatony Adolf 1864-ben hazatért magyar légionistáról.³⁴ Anélkül, hogy elébe vágnánk az ide vonatkozó aktákból kibontakozó információknak, az események sorrendjében igyekszünk követni a történeteket.

30 *Balatony Adolf*: Archivio Stato di Torino. Sez. IV. Ma. Leg Ungh. I. No. 303. Ugyanitt a nevezett további személyi adatai szerint apja neve Simon, anyja neve Hegyessy Júlia, 1,75 m magas, szőke hajú, kék szemű, protestáns vallású, gazdálkodó.

31 Uo.

32 Archivio Centrale dello Stato di Roma. Tribuna Militare Territoriale d'Ancona. 1865/25.

33 Haus-Hof und Staatsarchiv, Wien, (a továbbiakban — St.A.Wien), Informationsbüro des k.k. Min. d. Aussern. (a továbbiakban — In. Bür.). Kart. 222. BM. 1862/3404. Ugyanitt található légionista névsorok 1862. május 31. és 1865. december 16. közötti időszakból nem tartalmazzák Kunfy Adolf nevét.

34 St.A.Wien. In. Bür. 1864/4672. sz.

1864. május 1-ére virradó éjjel a salzburgi vasútállomáson a Münchenből érkezett személyvonatról egy fiatalember szállt le, feltűnően terjedelmes csomagokkal megrakodva. A vámvizsgálat formaságain hamarosan túljutva sor került az útlevel vizsgálatára. A magát igazoló fiatalember útlevele Aiczek József, belgrádi egyetemi hallgató nevére szólt, amit a hatósági közegek tudomásul is vettek volna, amennyiben rendben találják az osztrák vízumot, ami viszont az útleveleből hiányzott. Ezért udvariasan felszólították, hogy a legközelebbi vonattal utazzon vissza Münchenbe és ott az osztrák képviselőnél szerezze be a vízumot. Ki tudja már pontosan, hogy milyen meggondolás alapján, vagy talán éppen meggondolatlanságból, a magát Aiczeknek nevező egyén nem akarta vállalni a visszautazással járó fáradságot, tortúrát és azzal a kéréssel állt elő, hogy a hatóságok engedélyezzenek számára pár óra tartózkodást Salzburgban, mely idő alatt ő Magyarországon élő ismerőseihez táviratozik és az ő közreműködésükkel megszerzi a beutazáshoz szükséges engedélyt. A hatóság emberei ez ellen nem emeltek kifogást és éjszakára bekísérték a salzburgi pályaudvar rendőrszobájára, hogy ott várja meg, amíg a válasz megérkezik.³⁵

Amennyire az iratokból nyomon követhető, a magát Aiczeknek nevező egyén nem tanúsított megfelelő óvatosságot a rendőri szervekkel szemben és abban sem talált kivétlivalót, hogy Kaposvárra küldött táviratában közölje, miszerint saját útlevele lejárt és egy kölcsön kapott útlevelel akarta átlépni a határt, de az sem sikerült. Logikát az ügyben felesleges lenne keresnünk, a szóban forgó távirat elment és arra válasz záros határidőn belül nem érkezett. Nyilván a távirat szövege — mely nem maradt titokban a rendőrtisztviselők előtt — már önmagában is elég gyanút keltett ahhoz, hogy a zavarosan viselkedő személy kilétét alaposabban felderítsék. Ezért kora reggel javasolták a fiatalembernek, hogy szíveskedjék a helyi rendőrfőnökséghez befáradni, ahol ügyében majd eljárnak. Miután a rendőrfőnök kérdéseire nem adott egyértelmű és világos választ, elhatározták személyi motozását, valamennyi poggyásának átvizsgálását. A gyakorlott rendőri tisztviselők ezúttal is alapos munkát végeztek, ami felettébb meglepő eredményre vezetett.

A salzburgi rendőrfőnökség Mecséry rendőrminiszterhez küldött jelentése szerint az Aiczek József névre szóló útlevelel rendelkező egyén a vizsgálatok során bevallotta, hogy nem belgrádi egyetemi hallgató, hanem magyar, kaposvári illetőségű és valódi neve Kohn Adolf. Ennél többet nem volt hajlandó mondani az őt vallató nyomozóknak, a poggyásza átvizsgálása ellen is tiltakozott, kijelentette, hogy csak az erőszaknak enged. Az elfogott csomagjainak alapos átnézése és a személyi motozás viszont félreérthetetlen választ adott a nevezett személy kilétére, múltjára, utazásának céljára.

Találtak nála egy tárral ellátott revolvert, 460 aranyfrank készpénzt, némi osztrák és bajor pénzzel együtt, valamint kilétére utaló különböző igazolásokat. Az első iratot a kaposvári szolgabírói hivatal 1860. január 23-án állította ki Kohn Adolf kaposvári kereskedő nevére, aki 1838-ban született. A második irat egy Kapocsani Móric névre kiállított útlevel volt, 1861. június 7-i bukaresti kelttel. A harmadik iratot az anconai porosz konzul állította ki 1862. október 1-én, melyben, hivatkozva a budai Helytartótanács által 1861. február 14-én kiállított 303. számú lejárt útlevele, utazási engedélyt ad Kohn Adolf magyarországi, kaposvári személy számára, hogy Milánó és Brescia érintésével hazatérhessen. A negyedik irat az olaszországi magyar légiótól származott, Balatony Adolf számvívó főtörzsőrmester nevére szólt és Senigalliában kelt 1864. április 26-án, melyben a nevezett számára 48 órás távozást engedélyeznek Mi-

³⁵ A salzburgi pályaudvari rendőrség jelentése a salzburgi Polizei-Direktionhoz, Salzburg, 1864. május 1. Z. 973. (Uo.).

lánóba történő utazás céljából. Az iratot Benedicty József őrnagy, a légió huszárságának parancsnoka írta alá. Ugyanezen a napon már a milánói katonai parancsnokság is láttamozták az iratot.³⁶

A salzburgi rendőrfőnök végül is arra a következtetésre jutott: minden kétséget kizáróan bizonyított, hogy Aiczek, alias Kohn a magyar légióban szolgált. Ezt jelezte a nála talált teljes légionista ruházat is. Irataiból arra a megállapításra jutott, hogy a nevezett 1838-ban Kaposváron született, izraelita vallású, kereskedő, fia a Kaposváron élő Kohn Simon kereskedőnek és földbérelőnek. A salzburgi rendőrség, ha kissé hevenyészve és felületesen is, de átnézte a le tartóztatott egyén különböző iratait és gazdag levelezését családjával, többek között Schwarz nevű sógorával, akihez táviratát is intézte. Teljes mértékben bizonyítást nyert, hogy a nevezett a magyar légióban Balatony név alatt szolgált, erre utalt több légióból származó irat. Ugyanekkor került a rendőrség kezére számos figyelemre méltó, a légióval kapcsolatos okmány, továbbá több iromány a légionisták nevével, számos fénykép, ugyancsak a légionisták nevével ellátva, melyek kétségtelen bizonyítékkul szolgáltak a légióban eltöltött idejére nézve.³⁷

A rendőrfőnök szükségesnek tartotta továbbá megjegyezni, hogy a rendelkezésre álló légionista jegyzékekben Kohn sem a saját, sem pedig a felvett neve alatt nem szerepel. Abban a tényben, hogy az osztrák rendőrség egy hazatérő magyar légionistát feltartóztat és vizsgálat alá von, az adott körülmények között semmi különös nem volt, az 1860-as évek második felében ez meglehetősen gyakori esetnek tekinthető. Ami az adott esetet a szokványostól kezdetben mégis megkülönböztette, az a hazájába tartó volt légionista visszatérésének felettébb különös módja, csomagjainak tartalma és az a merész kísérlet, hogy nemcsak letagadni kívánta a hatóságok előtt a légióban tett szolgálatait, de elleplezni igyekezett valódi személyét is. Továbbá ezen felül az ellenőrző szervek éberségét kijátszva kísérletet tett arra, hogy teljes légiós felszerelését, revolverével együtt, valamennyi jelentős légionista okmányát, levelezését is hazacsempéssze szülői otthonába. Az osztrák hatóságok ugyan bármennyire is óvakodtak a hazatérő emigránsoktól, különösen a volt légionistáktól, bármennyire is legszívesebben lakat alá tették volna őket, ehhez a fennálló rendelkezések értelmében csak az esetben folyamodhattak, ha nyilvánvalóan bizonyítottnak látszott, hogy a nevezett ellenséges szándékkal, további államellenes célokkal lépte át a határt, vagy ha bizonyítást nyert, hogy megelőzően az osztrák hadseregben teljesített szolgálatot és onnan dezertált.

Miután a rendőri nyomozás során kiderült, hogy Balatony alias Kohn esetében erről nem volt szó — előzőleg nem szolgált az osztrák hadseregben — további fogvatartásának csupán egyetlen oka lehetett, a tiltott határátlépés. Erre hivatkozva három napi elzárásra ítélték Salzburgban, melynek letöltése után rendőri kísérettel Bécsbe szállították, lefoglalt csomagjainak kíséretében.³⁸

Az utóbbiak között volt található a légionista egyenruha és pisztoly mellett 44 légionista fényképe, továbbá néhány nevezetesebb emigráns politikus és külföldi személy arcképe.

A rézkarcok között volt található Kossuth Lajos, Mészáros Lázár, Szemere Bertalan, gróf Batthyány Lajos, Esterházy Pál mellett Deák Ferenc arcképe is. A fényképek között voltak Garibaldi, Mazzini, Kossuth, Viktor Emánuel,

³⁶ A Polizeidirektion Salzburg jelentése a Polizeiministerium elnökségéhez, Salzburg, 1864. május 1. No. 675. (St.A.Wien. In. Bttr. 1864/4672.).

³⁷ Uo.

³⁸ A Polizeidirektion Salzburg jelentése Carl Freiherr von Mecséry rendőrminiszterhez, Salzburg, 1864. május 4. No. 614. Pr. (Uo.); május 6. (Uo. No. 693. Pr.); Kohn Adolf feljegyzése letartóztatásának körülményeiről. Salzburg, 1864. május 1. (Uo.)

Crouy—Chanel herceg és mások képmásai. Egyidejűleg Bécsbe került két napló, 87 magánlevél, valamint számos irat az olaszországi magyar légióval kapcsolatban.³⁹ Ez a gazdag dokumentáció, mely félreérthetetlenül rávilágított a letartóztatott személy egész múltjára, itáliai működésére, eleve értelmetlenné tett minden további hallgatást, tagadást, ami egyébként is indokolatlan lett volna, mivel a hazatért légionista felhagyott ellenzéki működésével és őszinte törekvéssel gondolt a hazai életbe történő beilleszkedésre.

Ha mégis felmerülhet valami kérdés, egynémely magyarázatra szoruló mozzanat ebben a leleplezéssel végződő ügyben, akkor az elsősorban a volt légionista kissé könnyelműnek tűnő, kellő óvatosságot talán nélkülöző hazatérési módja; az a tény, hogy hosszabb itáliai légionista szolgálata után szinte egyszerűen beleszaladt az osztrák rendőri közegek markába. Óhatatlanul felmerül a kérdés, hogy ha már úgy is döntött, hogy végleg megszakítja a kapcsolatait a légióval és hazatér, miért tette ezt egyenruhával, revolverrel, számos, a légió belső életét, annak tagjait is az osztrák hatóságok előtt kompromittálható irattal, naplókkal, valamint gazdag levelezésével egyetemben? Vajon nem volt előzetesen tudomása arról, hogy a hazatérő volt légionistákkal szemben a hatóságok szigorú ellenőrzéssel járnak el és az utólagos megtorlások sem tartoztak a kivételek közé?

Megítélésünk szerint a hazatérőnek minderről tudomása volt, de ennek kivédése érdekében úgy vélte, nagyon is elégséges, ha titokban távozik a légióból és a hivatalos közegek megkerülésével kíséri meg a hazatérést. Illegalitását úgy vélte — és nem is egészen alaptalanul — fenntartani, hogy családi nevét a légióban nem fedte fel, az semmiféle hivatalos légiós iratban nem is fordult elő. Megelőzően hazáját teljesen szabályos okmányokkal, engedéllyel hagyta el, úticéljaként tanulmányai folytatását jelölve meg. Szüleit is ilyen értelemben tájékoztatta. Katonai kötelezettségek sem terhelték.

Nem egészen alaptalanul remélte tehát, hogy a légiónál eltöltött időszakáról hallgathat a hatóságok előtt. Miután szökött katona nem volt, hazáját sem illegálisan hagyta el, így ellene különösebb megtorlással aligha élhettek. Óvatosságból még azt is megtette, hogy Milánóból nem közvetlenül Velence irányában lépte át a határt. Először Svájcba utazott, majd onnan Bajorországba, Münchenbe. Így tehát kerülőúton — minden gyanút kizárva — kísérelte meg, hogy Salzburgon keresztül Bécsbe és onnan Kaposvárra utazzon. Mindennek figyelembe vételével a hazatérés megszervezését nem tekinthetjük meggondolatlan, elő nem készített lépésnek. A nevezett a hazatérés gondolatával feltehetően már megelőzően hosszabb időn keresztül foglalkozott. Erre mutat, hogy az anconai porosz konzultól már 1862 őszén olyan útiokmányt szerzett be, mely az esetleges hazautazását megkönnyítheti. Erre akkor, előttünk ismeretlen okok folytán, még nem került sor.⁴⁰ Úgy látszik, később már nem volt módja újabb hasonló útiokmány beszerezésére a lejárt helyett. Ez a körülmény készítette végül is arra, hogy felhasználja az Aiczek József névre szóló útlevelet, mely a légiónál a jogos tulajdonosa eltávozása után visszamaradt.

Feltehetően azzal is lehetett számolni, hogy a bajor—osztrák határon az átjutás veszélytelenebb, az ellenőrzés lazább, mint az olasz—osztrák határon. Mindezen körülmények figyelembe vétele teszi érthetőbbé, hogy a korántsem

39 A salzburgi rendőrfőnökség feljegyzése a Kohn Adolfnál talált kompromittáló iratokról és tárgyakról, Salzburg, 1864. május 3. Melléklete a Polizei-Direktion Salzburg 1864. máj. 4-i Mecsery rendőrminiszterhez intézett jelentésnek. No. 614. Pr. (Uo.)

40 A nevezett már 1862 folyamán elküldte az anconai porosz konzulnak a budai Helytartótanács által kiállított, de lejárt útlevelét meghosszabbítás céljából. Alessandriából ennek visszaküldését sürgette. 1862. október 1-én a porosz konzul egy kísérőlevéllel a szükséges okmányokat visszaküldte. Miután ezen iratok az eredeti családi névre szóltak azokat poste restante kérte és vette át. (Uo.)

veszélytelen hazatérési útra vállalkozó miért hozta magával légionista szolgálatainak számos emlékét. Ha a hosszú évek alatt ki is ábrándult a légiós állapotokból, ha értelmetlennek is találta a további szolgálatot, mindebből még nem következett, hogy az Itáliában eltöltött idejének emlékei, ehhez kapcsolódó személyes tárgyai ne lettek volna különösen megbecsültek előtte. Mindezek egy reményekkel és nehézségekkel teli, de mindenképpen szárnyaló, vállalkozó fiatalság éveire emlékeztették, alapjában véve nemes célkitűzésekre, a hazaszereget tettekben kifejezésre jutó időszakára. A hazatérő kisebb-nagyobb légionista emlékei immár ereklyévé merevedtek, melytől megválni semmiképpen sem akart. Annál sajnálatosabb, hogy letartóztatása következtében erre mégis rákényszerült, ámbár mint kiderült, nem véglegesen.

Ha a salzburgi rendőrségen a letartóztatott volt légionista inkább hallgatott és az útipoggyásza beszélt helyett, a bécsi rendőrfőnökségen már ennek fordítottja következett be: a részletes kihallgatás során teljes őszinteséggel és részletességgel előadta kijutását Itáliába, szólt ottani működéséről, majd hazatérésének körülményeiről.⁴¹ Annak a veszélynek elhárítására, nehogy súlyosabb megtorlásban részesüljön, atyja Kaposvárról Bécsbe utazott, ahol anyagiakat nem kimélve mindent elkövetett fia kiszabadítására. Védőügyvédül felkérte dr. Mühlfeld birodalmi képviselőt, aki az elfogott érdekében személyesen is interveniólt Mecséry rendőrminiszternél. Az aktív közbenjárás jelentékeny mértékben hozzájárult ahhoz, hogy ügyét a lehető leggyorsabban kivizsgálták. A bécsi rendőrfőnökségen Mayrhofer rendőrfőtanácsos által felvett részletes jegyzőkönyv messzemenően tanulságos, választ ad számos nyitott kérdésre, melyek Kunfy Adolf kiadott munkájából nem állapíthatók meg és az olasz forrásokból is csak részlegesen. Így a vallomásból kiderül, hogy a volt légionista 1860. október 4-én hagyta el Kaposvárt, azzal a szándékkal, hogy a kereskedelmi szakon képezze magát és önálló állást szerezzen. E célból utazott Triesztbe és a körülmények hatása alatt ott változtatott tervein. 1860. decemberében utazott Lloyd-gőzössel Anconába, ahol két hétig tartózkodott, főképpen Brettauer kereskedő társaságában. Itt jutott arra az elhatározásra, hogy a magyar légióba lép. Miután Brettauer vállalta, hogy a Kaposvárról érkező leveleket majd továbbítja hozzá a légióhoz, útnak indult. A szülők továbbra is úgy tudták, hogy Anconában dolgozik. Anconából először Torinóba utazott, ahová 1860. december 26-án érkezett meg. Első útja Türr István tábornokhoz vezetett, akinél már Balatony Adolf néven mutatkozott be. Ezen névváltozás okairól előadta, hogy ily módon kívánta szülei előtt is eltitkolni a magyar légióhoz történt csatlakozását, másrészt egy esetleges internálástól tartott, amelyet értesülései szerint gyakran alkalmaztak izraelita vallásúakkal szemben.

Érthetőnek látszik, hogy szülei előtt el akarta titkolni cselekedetét, hiszen nem sokkal annak előtte — még trieszti tartózkodása alatt — értesítette apja, hogy 1200 forint katonai adó lefizetésével mentesítette az osztrák katonai szolgálat alól. Ezek után egy osztrákellenes katonai testületbe lépése aligha nyerte volna el a szülői helyeslést. Elég tehát annyi, hogy olaszországi működését a szülőhelyére emlékeztető Balatony álnéven kezdte meg. Türrtől már e névre szóló ajánlólevelet kapott, mellyel felkereste az ugyancsak Torinóban tartózkodó Pulszky Ferencet, aki viszont a torinói questurára küldte a jelentkezőt. Ott állították ki Balatony Adolf névre szóló útiokmányait, mellyel először Genovába, majd onnan Nápolyba utazott tovább. Itt 1861. január 2-án jelentkezett Vetter Antal altábornagnál, a légió főfelügyelőjénél, aki tovább küldte Sréter Lajos ezredes dandárparancsnokhoz. Amit e vallomásból katonai szolgálatának

41 Kohn Adolf kihallgatási jegyzőkönyve, 1864. május. Melléklete a Polizei-Direktion in Wien Mecséry rendőrniszterhez intézett jelentésének. Wien, 1864. május 19. No. 2812. Pr. /1600. J. B. (St.A.Wien. In. Bűr. 1864/4612.

természetéről megtudunk, az egyezik az olasz katonai források egykorú adataival és összhangban áll Kunfy Adolf több évtizeddel később kiadott munkájával is. E szerint ugyan a huszársághoz osztották be, de mindvégig irodali szolgálatot teljesített. Nápolyban az érkező önkéntesek fogadása tartozott feladatkörébe és 1861. április 5-éig Teleki Sándor ezredes alá volt rendelve. A továbbiakban hasonló beosztásban működött Nápolyban, Czirjék kapitány, majd Barross Miklós és Vavrek János százados mellett. Alessandriába kerülése után Scheiter György őrnagynak, a huszárság parancsnokának irodáján működött, vele együtt távozott tovább Senigalliába is 1863. április 11-én.⁴²

A nevezett vallomásának azon részletei, melyekben a légióból történt távozásának okairól, indokairól szól, teljesen őszintének tekinthetők. Előadása a Földváry ezredes vezetése alá került légióban kialakult túrhetetlen állapotokról, a légionistákkal szemben alkalmazott terrorról, a kilépni szándékozókkal szemben alkalmazott megtorlásokról, üldöztetésekről, összhangban áll mindazzal, amit a légió történetének e szakaszáról a rendelkezésre álló történeti források bizonyítanak. A magyar légió eredeti nemes célkitűzéseivel, Garibaldi alatt kiérlelődött feladatkörével ellentétes felhasználása, olasz rendfenntartó alakulatként való alkalmazása, a torinói kormányzat nagyon is ellentmondásos belpolitikai célkitűzései szolgálatába történő állítása érthető elégedetlenséget váltott ki a légionisták körében. A tiltakozások, szökések folyamata megállíthatatlanná vált, és ebbe az általános képbe illeszthető bele a szóban forgó dezertálás esete is. Mint a nevezett vallomásában hangsúlyozta, éppen az üldöztetésektől, megaláztatásoktól való rettegése — melynek oly sok légionista áldozatul esett — készítette arra, hogy körültekintően megszervezze titkos távozását a légióból és visszatérjen hazájába. Mindehhez kiegészítésképpen talán még annyit, hogy Milánóból levelet írt Benedicty őrnagynak, közölve elhatározását, hogy a légióhoz már nem tér vissza, és csak ezt követően hagyta el végleg Olaszországot.⁴³

A bécsi rendőrfőnökségen felvett kihallgatás 1864. május 14-én végződött és annak anyagát felterjesztették Mecsery rendőrminiszterhez tudomásul vétel végett. A bécsi rendőrfőnökség azzal a következtetéssel zárta le az ügyet, hogy nem osztrák katonaszökevényről lévén szó, egyéb érdemleges vád a hazatért légionistával szemben nem emelhető. Ezek után a rendőrség az ott megjelent atyának szolgáltatta ki volt légionista fiát, hazájába történő átszállítás céljából, amire május 15-én este került sor.⁴⁴ Mint a hivatalos iratokból és a kiadott munkából kiderül, a rendőrség figyelő szemét továbbra sem vette le a hazatértről, egyelőre megtiltották, hogy Somogy megyét engedély nélkül elhagyhassa.⁴⁵ Ennek a békés jellegű internálásnak, enyhe megtorlásnak elviselése nem okozhatott különösebb gondot a sok tortúrán keresztül ment volt légionista számára, aki végül is elégedett lehetett, hogy kiszabadult a rendőrség fogságából. Sokkal nehezebben vette tudomásul, hogy szabadulásakor nem kapta vissza a még Salzburgban lefoglalt és Bécsbe szállított csomagjai tartalmának kényesebb, a légióval kapcsolatos részeit. Ez a körülmény feltehetően igen fájdalmas lehetett számára, mert egy héttel később, 1864. május 23-án tollat ragad, hogy legfelsőbb helyen kieszközölje a számára becses emlékek visszaszolgáltatását. Leveleiben, melyet Mayrhofer rendőrfőtanácsoshoz intézett, hangsúlyozza, hogy az elkobzott iratok között több naplófüzet található, melyek legbelsőbb gondolatairól, érzéseiről adnak hű képet, végigkísérik három és fél

42 Uo.

43 Uo.

44 A Polizei-Direktion in Wien jelentése Mecsery rendőrminiszternek, Wien, 1864. május 19. No. 2812. Pr./1600 J.B. (Uo.).

45 *Kunfy*: i. m. 89. o.

éves olaszországi tartózkodásának sokoldalú tapasztalatait. Nyomatékosan állítja, hogy ezek a teljesen egyéni emlékek „melyek végső soron egy eltékozolt hosszú időszak” termékei, számára roppantul drágák és féltettek, melyeknek visszaszolgáltatását kéri. Úgy látja, hogy kérésének teljesítése nem ütközik semmiféle magasabb államérdekbe, lévén azok személyes természetű anyagok. Hivatkozik arra a körülményre is, hogy mint „engedelmes alattvaló” tért haza és magánfeljegyzéseinek visszakérését indokoltnak látja. Még az ellen sem emelne kifogást, hogy ha esetleg találnának naplójában olyan természetű részleteket, melyek politikailag kifogásolhatók, azokat kiemelnék belőlük. Felveti azt a javaslatot is, hogy legalább egy másolatot kaphasson naplőfüzeteiből.⁴⁶ A volt légionista kérése, bármennyire is érthető, mégis arra mutat, hogy viszonylag gyors kiszabadulásának eredményével nem volt megelégedve. Az illetékes bécsi körök nyilván meglepetéssel olvashatták a nevezett kérelmét, akinek az ügyben tanúsított kívánsága több merészséget, mint mérsékeltet árult el jelleméről. Az érdekelt tagadhatatlan szerencséjére Bécsben az ügyet adminisztratív kérdésként kezelték és a lefoglalt iratokat, naplókat, fényképeket átküldték Budára Pálffy Móric gróf, magyarországi helytartónak, belátására bízva annak eldöntését, hogy az iratokból mit tart alkalmasnak a visszaadásra.⁴⁷

A budai Helytartótanács nem sietett a kérés eldöntésével, amit az is bizonyít, hogy a kérelmező 1864. augusztus 7-én ismételten írt Bécsbe, iratainak és egyéb tárgyainak visszaszolgáltatása érdekében. A rendőrminisztérium, úgy látszik, végleg pontot kívánt tenni az ügyre, mert már augusztus 14-én tovább küldte a kérelmező levelét Pálffy Móric grófnak.⁴⁸ Tekintettel arra, hogy a visszakért tárgyak között említés történt az elkobzott revolverről is, ez ügyben a rendőrminisztérium a bécsi rendőrfőnökségtől kért információt, egyben utasítva azt, hogy feltétlenül válaszoljanak a nevezett első — május 23-i — levelére, közölve, hogy valamennyi elkobzott iratát és tárgyát már a Helytartótanácsához továbbították Budára.⁴⁹ Úgy látszik Pálffy helytartó megelégedte a Kaposvárról és Bécsből egyaránt származó sürgetéseket és úgy döntött, hogy a lefoglalt iratok és tárgyak egy részét visszaszolgáltatja. Arról nincs pontos tudomásunk, hogy végül is mit adtak ki, de annyit maga Kunfy Adolf is említ könyvében, hogy iratainak egy részét valóban visszakapta.⁵⁰ Nagyon is valószínűsíthető, hogy magánlevelezése mellett a légióra vonatkozó számos dokumentumot visszacapott, köztük a légiós önkéntesek megelőzően már említett listáit is. Mindennek bizonyítékait elsősorban abban találhatjuk meg, hogy a szerző munkájában a légióból származó eredeti dokumentumokat bőségesen felhasznált és ennek alapján tette közzé az önkéntesekre vonatkozó névsorát is. Figyelemre méltó forrástörténeti adalékként említhető meg, hogy az eredetileg lefoglalt, utólag kiadott dokumentumok egy része, köztük az önkéntesek névsora, 1940-ben került az akkori Hadilevélár birtokába.⁵¹

Annak ellenére, hogy az előadottak alapján kétségtelenül bizonyított a Bala-tony—Kohn—Kunfy nevek egy személyre vonatkozó azonossága, mégsem tekinthetünk el annak megválaszolásától, hogy végül is az 1910-ben megjelent munka szerzője valódi, avagy írói álnevet használt-e? A rendelkezésre álló adatok tanúsága szerint amikor a légió történetére vonatkozó munka megjelent, a

46 Kohn Adolf folyamodványa Mayrhofer rendőrfőtanácsoshoz, Kaposvár, 1864. május 23. Melléklete a Polizei-Direktion in Wien Mecsery rendőrminiszterhez intézett jelentésének, Wien, 1864. május 27. (No. 3129. Pr.) 1758. J. B. (St. A. Wien. In. Bür. 1864/4672.)

47 Mecsery rendőrminiszter gróf Pálffy Móricnak, a magyarországi Helytartótanács vezetőjének, Wien, 1864. június 30. No. 5669. BM. (Uo.)

48 Mecsery rendőrminiszter gróf Pálffy Móricnak, Wien, 1864. augusztus 14. No. 8618. BM. (Uo.)

49 Mecsery rendőrminiszter utasítása a Polizei-Direktion in Wien számára, Wien, 1864. augusztus 14. 8618. BM. (Uo.)

50 *Kunfy*: i. m. 89. o.

51 HL Az olaszországi magyar légió iratai. 1860—1862. 229/19/1—2. sz.

szervő családi neve már Kunfy volt. Ugyanis apja közvetlenül a kiegyezés után adta be névmagyarosítási kérelmét, melyet 1868-ban engedélyeztek.⁵²

A további több mint négy évtizedre vonatkozólag utalásként álljanak itt a szerző munkájában írt sorai: „Hogy Olaszországból hazajöttem, azóta a gazdálkodás és egyéb dolgom minden időmet elfoglalták, most azonban, hogy nyugalomba vonultam és ráérek, elhatároztam, hogy megírom a légióról mindazt, amit tudok és amiről jegyzeteim vannak.” Majd másutt szerényen jegyzi meg, hogy „Az én néhány lapnyi jegyzetem sem összefüggő történet. De adataival talán némi szolgálatot fog tenni annak az avatott historikusnak, aki egykor e dicső vállalat történetét meg fogja írni.”⁵³ Valóban, azok az évtizedek, melyek Olaszországból történt hazatérését követték, aligha adhattak lehetőséget számára az írásra, emlékeinek feldolgozására. Szüleinek szilárd vagyoni helyzete ugyan megkönnyítette élete további alapjainak lerakását, de önmagában ez a tény még korántsem nyújt teljes magyarázatot a volt légionista kiegyezést követő sorsának, életpályájának alakulására.⁵⁴

A Somogy megyére vonatkozó monográfiák tanúsága szerint a Kunfy-család a megye egyik legtekintélyesebb földbirtokosaiként emelkedett. Az orci, de még inkább a somogytúri Kunfy-birtokok mintagazdaságának számítottak, ahol a legfejlettebb mezőgazdasági technikát alkalmazták.⁵⁵ Röviddel a kiegyezés után megházasodott. Kunfy Adolfnak négy gyermeke született. Közöttük a legidősebb a későbbi országos híru festőművész dr. Kunfy Lajos, aki a somogytúri birtokot örökölte és itt is rendezte be műtermét.⁵⁶ Még az idős Kunfy Adolf életében további előrelépés történt a társadalmi ranglétrán, ugyanis 1912-ben feleségével és négy gyermekével együtt elnyerte a nemességet és egyidejűleg a somogytúri Kunffy név használatára vonatkozó jogot.⁵⁷

Ennyit egy nevezetes, hadtörténeti vonatkozásokban gazdag munka szerzőjének küzdelmekben, páratlan kalandokban bővelkedő és a kiegyezés korára mindenestre jellemző pályafutásának részleteiről. Aligha kételkedhetünk abban, hogy Kunfy Adolf korának sokoldalú, érdeklődő, külföldet járt, hazafias szellemű tagja volt, aki fiatalságának hevességével, kíváncsiságával és nagy lendületével vetette bele magát egy reményeket keltő társadalmi forgatagba, az olaszországi magyar légió küzdelmeibe, melynek megtorpanása után, sokakkal együtt kiábrándulva, de egyidejűleg emlékeihez hűen ragaszkodva, nem kisebb energiával vetette bele magát a mindennapok anyagiakat gyarapító vállalkozásaiba is. Élete tükörképe a 48-as forradalomból a konszolidációba átnövő, átalakulásokban, ellentmondásokban gazdag hazai és európai világnak.

52 Kohn Simon és fia Kaposvár, a BM 7561/68. sz. engedélyével a *Kunfi* név viselésére lett jogosult. (Századunk névváltoztatásai. 1800—1893. Budapest, 1895. 143. o.)

53 *Kunfy*: I. m. 4. és 89. o.

54 Kunfy Adolfra és családjára vonatkozó anyakönyvi adatok alapján megállapítható, hogy az olaszországi magyar légió személyi adattárában szereplő adatok több tekintetben tévesek. (Vö. 30. jegyzet). A valóságos adatok egyeznek a születési helyre, annak idejére. Egyébként Balatony Adolf apja Kohn Simon, aki 1816-ban született Komárom megyében Kömlődön, anyja neve pedig Spiczér Júlia. Kettőjük házasságából született Balatonfőkajáron Adolf 1838-ban és Katalin 1842-ben. Az utóbbi 1860-ban ment férjhez a kaposvári Schwartz Lipóhoz, akéhez Salzburgból közbajnárszt kérő táviratát intézte a hazatérő légionista.

55 Vö. Somogy vármegye. (Szerk.: Csánki Dezső) Budapest. f. n.; Somogy megye adattára. (Szerk.: Zsadányi Oszkár) Pécs, 1937.

56 Kunfy Adolf felesége Hochsinger Hermin. Gyermekei közül Lajos 1869. szeptember 2-án Orciban, Károly 1871. június 19-én, Emma 1872. szeptember 30-án, József 1876. május 15-én született Kaposváron.

57 A Királyi Könyvek. Az I. Ferenc József és IV. Károly király által 1867-től 1919-ig adományozott nemességek, főnemességek, előnevek és címek jegyzéke. (Szerkesztette és kiadja dr. Gerő József) Budapest, 1940. 119. o.: Bécs, 1912. január 25. LXXII. 665. sz.